

Stagnacinio laikotarpio lietuvių nomenklatūra sovietinio „generalgubernatoriaus“ akimis: Petro Griškevičiaus skyrimo kolizija

Straipsnyje, remiantis autoriaus pokalbiu su buvusiu LKP CK antruoju sekretoriumi (1967–1978) Valerijumi Charazovu (g. 1918 m.), archyviniais šaltiniais ir kitų to meto veikėjų atsiminimais, pateikiamas šio asmens požiūris į padėtį sovietinėje Lietuvoje po LKP CK pirmojo sekretoriaus Antano Sniečkaus mirties, respublikos aukščiausiosios nomenklatūros vertinimas, atskleidžiama aktyvi paties antrojo sekretoriaus veikla skiriant Petrą Griškevičių LKP CK pirmuoju sekretoriumi.

IVADAS

Lietuvių kolektyvinėje atmintyje Valerijus Charazovas (g. 1918 m.) išlikęs kaip nuožmiausias sovietinis „generalgubernatorius“. Šis titulas buvo už akių skiriamas respublikos komunistų partijos antriesiems sekretoriams, kurie visą sovietmetį, išskyrus trumpą 1953–1956 m. laikotarpį, buvo ne vietiniai, o iš Maskvos atsiųsti rusai, prieš tai jau kelerius metus dirbę Sovietų Sąjungos komunistų partijos Centro komiteto (toliau – SSKP CK) Organizacinio-partinio darbo skyriuje instruktoriais, vėliau – inspektorais ar sekretoriaus vedėjais. Atvykę į sovietinę Lietuvą, jie čia tiesiogiai kuravo svarbių respublikos

partinio aparato skyrių – Organizacinio-partinio darbo ir Administracinių organų (prižiūrėjo teisėsaugos ir KGB veiklą) – darbą. Svarbiausia Lietuvos komunistų partijos Centro komiteto (toliau – LKP CK) antrųjų sekretorių funkcija buvo prižiūrėti vietinę nomenklatūrą ir apie padėtį respublikoje nuolat bei tiesiogiai informuoti SSKP CK Organizacinio-partinio darbo Pabaltijo sektorių. V. Charazovas šį savo darbą dirbo kruopščiai ir, kaip prisimena amžininkai, ne visai etiškomis priemonėmis. Buvę partinio aparato darbuotojai jį vaizduoja kaip skundus ir vadovus kompromituojančią medžiagą renkantį intrigantą. Neva jis liepęs LKP CK Organizacinio-partinio darbo skyriaus instruktoriams vesti specialų vadinamųjų kliauzų (kompromitacijų) sąsiuvinį ir reguliariai raportuoti apie jas asmeniškai jam pačiam. Lietuvių nomenklatūrininkus erzino nuolatinis jo kišimasis į kitų LKP CK sekretorių reikalus: ekonomikos, kultūros ir ypač ideologijos klausimai buvo jo domėjimosi sritis. Lietuvos Respublikos prezidento Algirdo Mykolo Brazausko (1932–2010), 1977–1988 m. – LKP CK sekretoriaus pramonei ir ekonomikai – tvirtinimu, būtent V. Charazovo iniciatyva Vilniuje buvo pastatyti ištaigingi Santuokų rūmai, turintys atitraukti jaunas poras nuo bažnytinės santuokos. Dar XX a. aštuntajame dešimtmetyje „Lietuvos katalikų

bažnyčios kronikose“ V. Charazovas buvo vadinamas sovietiniu Muravjovu Koriku pagal analogiją su Lietuvoje liūdnei pagaršėjusiu caro laikų Vilniaus generalgubernatoriumi (1863–1865) Michailu Muravjovu, kuris kraujyje paskandino 1863–1864 m. sukilimą Lenkijoje ir Lietuvoje. Aštuntajame dešimtmetyje V. Charazovas siūlė nugriauti XVIII a. statytą barokinę Šv. apaštalo Pilypo ir Jokūbo bažnyčią Vilniuje ir toje vietoje pastatyti LKP CK rūmus¹. Skatindamas sekuliarizuotų, sovietinę pažangą liudijančių objektų statybą, V. Charazovas tuo pat metu stengėsi užkirsti kelią tautiniams renginiams ir istorinių objektų rekonstrukcijai. Kaip prisimena buvęs Lietuvos SSR kultūros ministras, 1976–1989 m. – LKP CK sekretorius ideologijai Lionginas Šepetytis, V. Charazovas neigiamai atsiliepė apie Dainų ir šokių šventę, kuri šiandien UNESCO pripažinta pasaulio kultūros paveldu, pasisakė prieš Arsenalo – Vilniaus Žemutinės pilies dalies – restauravimą².

Platus V. Charazovo interesų spektras negalėjo neatskleisti jo profaniškumo, Lietuvos situacijos nesuvokimo. Buvę kultūros darbuotojai prisimena jo prastą, sovietiniu internacionalizmu paremtą literatūrinį skonį.

Nors V. Charazovo asmenybė Lietuvoje vertinama neigiamai, jo, kaip „partijos kario“, mentalitetas, gebėjimas branginti draugus (tai liudija nuo vaikystės trukusi jo draugystė su Geležiniu Šuriku – Aleksandru Šelepiniu³, nenutrūkusi net tada, kai politiškai buvo ne tik nenaudinga, bet netgi žalinga) negali nekelti simpatijos. Aplankius V. Charazovą jo namuose Maskvoje 2010 m. ir kalbantis su juo buvo justi akivaizdi šio buvusio veikėjo nostalgija sovietinei Lietuvai – juk čia prabėgo jo brandos metai, o buvę nesutarimai prigeso atmintyje.

Ir dar vienas momentas leidžia V. Charazovui sugrįžus į praeitį didžiuotis savo nuveiktu darbu – tai aktyvus dalyvavimas

sprendžiant LKP CK pirmojo sekretoriaus klausimą mirus ilgamečiam respublikos vadovui Antanui Sniečkui. Šią misiją pats straipsnio herojus laiko sėkmingai atlikta. Pokalbyje V. Charazovas vis minėjo melsvąjį sąsiuvinį, su kuriuo jis, lydimas SSKP CK sekretoriaus Ivano Kapitonovo, einančio Organizacinio skyriaus vedėjo pareigas, 1974 m. vasario pradžioje apsilankė pas SSKP CK Politinio biuro narį Michailą Suslovą ir pristatė jam tame sąsiuvinyje išdėstytus lietuvių sovietinės nomenklatūros atstovų požūrius į galimus kandidatus į LKP CK pirmojo sekretoriaus vietą bei pateikė trumpas, šias nuomones apibendrinančias kandidatų charakteristikas. Šis V. Charazovo apsilankymas pas M. Suslovą buvo esminis momentas skiriant („renkant“) naująjį respublikos vadovą.

V. Charazovo, kaip LKP CK antrojo sekretoriaus, veikla leidžia iš konkrečios sovietinės respublikos aktualijos išeiti į platesnį sąjunginį kontekstą. Prieš paskiriamas į Lietuvą, jis dirbo SSKP CK Partinių organų skyriaus instruktoriumi, kur prižiūrėjo Baltarusijos partinio aparato ir valdžios įstaigų darbą, sekė įvykius šioje respublikoje. 1964 m. V. Charazovas buvo paaukštintas – tapo SSKP CK inspektoriumi, jau nesusijusiu su konkrečia respublika ir tiesiogiai pavaldžiu ne skyriaus sektoriaus vadovui, o SSKP CK sekretoriui ir skyriaus vedėjui⁴. V. Charazovas turėjo organizuoti patikrinimus sovietinėse respublikose ir vadovauti SSKP CK sudarytoms komisijoms, turinčioms spręsti iškilusias problemas.

Kita vertus, nagrinėjant V. Charazovo oponentės lietuvių nomenklatūros politinius žingsnius panaudojant asmeninius ryšius su Ukrainos KP CK pirmuoju sekretoriumi Vladimiru Ščerbickiu ir Leonido Brežnevo valdymo laikotarpiu įsigalėjusia vadinamąja Dnepropetrovsko politinė grupuote, taip pat aptariant A. Sniečkus, kaip SSRS „pilkojo

kardinolo“ M. Suslovo kliento, politinį palikimą, galima išsamiau pažvelgti į sąjunginę politiką iš respublikos perspektyvos.

MELSVASIS SĄSIUVINIS

Svarbiausia informacinė šio straipsnio dalis – keturi pokalbiai su V. Charazovu, kurių trys vyko 2010 m. kovo pabaigoje, o vienas – 2011 m. pradžioje. Jų metu buvo kalbama apie V. Charazovo karjeros pradžią Maskvoje (1946–1954), kurios svarbiausias momentas – Maskvos miesto Pervomaisko rajono partijos komiteto sekretoriaus pareigos, tolesnį jo darbą Kazachijoje (1954–1961) Alma Atos miesto partijos komiteto sekretoriumi, šios respublikos Gurjevo ir Pavlodaro sričių partijos komiteto sekretoriumi, iš kur jis buvo pakviestas dirbti atsakingų pareigų SSKP CK aparate (1961–1967), galiausiai – apie darbą sovietinėje Lietuvoje 1967–1978 m. LKP CK antruoju sekretoriumi. Šias pareigas V. Charazovas laiko savo karjeros viršūne.

Pagrindiniu pokalbių su V. Charazovu akcentu tapo jo 1974 m. sausio pabaigoje ir vasario pradžioje sąsiuvinyje melsvos spalvos viršeliais (jo spalvą ir dizainą puikiai prisimins kiekvienas SSRS gyvenęs žmogus) surašytos lietuvių nomenklatūros atstovų nuomonės apie galimą A. Sniečkaus įpėdinį. V. Charazovo noras papasakoti apie tai ir iškelti savo vaidmenį šioje istorijoje natūraliai verčia abejoti informacijos objektyvumu: ar nesiekama tuo sureikšminti savo veiklos, ar šio sąsiuvinio tekstai tikrai autentiški, užrašyti kaip tik tada, o ne vėliau?

Melsvasis V. Charazovo sąsiuvinis nėra vienintelis naujojo respublikos vadovo skyrimo eigos metraštis. Jis atspindi tik vieną požiūrį ir neatskleidžia lietuvių nomenklatūros, kuri tuo metu tikrai nebuvo vien pasyvi įvykių stebėtoja, veiksmų. Buvusio LSSR Radijo

ir televizijos komiteto pirmininko, LKP CK nario Jono Janučio, LKP CK sekretoriaus ideologijai Antano Barkausko ir jį šiame poste pakeitusio L. Šepečio atsiminimuose pasakojama apie lietuvių nomenklatūros atstovų pastangas sutrukdyti LSSR Ministrų Tarybos pirmininkui Juozui Maniūšiui tapti LKP CK pirmuoju sekretoriumi. Visi jie kalba apie asmeninį lietuvių nomenklatūrininkų kontaktą su L. Brežnevu, apie ką V. Charazovas ne tik neužsiminė, bet ir paklaustas tvirtino nieko apie tai nežinąs. Be abejo, tiek lietuvių nomenklatūrininkų atsiminimuose, tiek ir pokalbyje su V. Charazovu yra neišskiriamų momentų, leidžiančių įtarti, kad arba lietuvių nomenklatūros atstovai klaidingai įsivaizdavo „generalgubernatoriaus“ tikslus, arba V. Charazovas nenorėjo apie tai pasakoti: galbūt smulkesnės detalės grėsė jo nuosekliai pasakojimo strategijai pokalbio metu, siekiant save pavaizduoti kaip sumanų tarpininką, visada sugebėdavusį rasti kompromisą su lietuvių nomenklatūrininkais ir tinkamai atlikti Maskvos pavedimus. Kelia įtarimą, kad V. Charazovas nežinojo, jog lietuvių nomenklatūros veikėjai su L. Brežnevu susisiekė per Ukrainos CK pirmąjį sekretorių V. Ščerbickį. Neįtikina ir tai, kad V. Charazovas asmeniškai nerėmęs LSSR Ministrų Tarybos pirmininko J. Maniūšio kandidatūros į LKP CK pirmojo sekretoriaus postą, ką jis pokalbyje net dusyk pakartojo⁵: esą to nepageidavęs pats J. Maniūšis. Vis dėlto pagrįstai spėtina, kad J. Maniūšis, puikiai susipažinęs su sovietinėmis tradicijomis, turėjo numanyti, ką reiškia būti paskirtam A. Sniečkaus laidotuvių komisijos pirmininku, – iš esmės tai buvo sviri paraiška tapti jo įpėdiniu.

Nors neišskumų ir prieštaravimų esama, nomenklatūros veikėjų atsiminimai nepaneigia V. Charazovo pasakojimo ir jo sąsiuvinyje užrašytos informacijos autentiškumo. Matyti, kad įvykiai rutuliojosi chro-

nologiškai – V. Charazovas sociologo darbo ėmėsi tik tada, kai paaiškėjo, kad J. Maniušio kandidatūrai į respublikos vadovus Lietuvoje nebus pritarta, o jo paties, kaip protegavusio šią kandidatūrą, autoritetas susvyravo tiek Maskvoje, tiek respublikoje.

Be pokalbių su V. Charazovu ir lietuvių nomenklatūros atstovų atsiminimų, rengiant šį straipsnį naudotasi Lietuvos ypatingajame archyve saugomais LKP CK biuro (f. 1771) ir partijos Vilniaus miesto komiteto (f. 3109), kurio pirmuoju sekretoriumi, iki paskiriamas respublikos vadovu, buvo Petras Griškevičius, protokolais. Šiandien tyrinėtojams prieinama ir paties V. Charazovo asmens byla, Lietuvos centriniame valstybės archyve (toliau – LCVA) saugoma fotografinė A. Sniečkaus laidotuvių medžiaga. Buvusių veikėjų atsiminimai ir pokalbiai su jais leidžia išryškinti detales, kurios nepatekdavo į archyvų fondus. Publikuotus atsiminimus papildė pokalbiai su L. Šepečiu, buvusiu LKP CK Organizacinio-partinio darbo skyriaus vedėju Vytautu Astrausku, respublikos komjaunimo organizacijos pirmuoju sekretoriumi Valerijonu Baltrūnu, telefonu buvo pakalbinta P. Griškevičiaus našlė Sofija Griškevičienė ir buvęs partijos Kauno miesto komiteto pirmasis sekretorius Kazimieras Lengvinas.

Neverta manyti, kad V. Charazovas, būdamas partinis funkcionierius, pats būtų lyg sociologas atlikęs išsamią Lietuvos nomenklatūrininkų apklausą ir jų nuomonių pagrindu parengęs ir pateikęs savo vadovams Maskvoje išsamią studiją. Pokalbyje V. Charazovas samprotavo apie nuomonių subjektyvumą ir objektyvumą. Esą apklausą, kas galėtų tapti LKP CK sekretoriumi, buvo būtina surengti siekiant išvengti subjektyvumo, nes objektyvi gali būti tik „daugelio žmonių nuomonė“⁶. Taigi akivaizdžiai jaučiamos V. Charazovo pretenzijos atspindėti sovietinės Lietuvos nomenklatūrininkų nuomones ir požiūrius. Kaip šios apklausos priešpriešą

jis pateikė savo ankstesnio darbo SSKP CK aparate įspūdžius, kai rengdamas pasiūlymą kadrų klausimu jis tik peržvelgdavęs asmens bylą, kur buvo bendra kandidato institucijos charakteristika ir pora atsiliepimų. Esą tai tebusios subjektyvios asmeninės tų charakteristikų autorių nuomonės, o sprendimą skirti asmenį į tam tikrą postą rengiantis darbuotojas turėjo vadovautis nuojauta, neatmesdamas galimybes, kad nuo tada, kai buvo rašoma charakteristika, „gal tas žmogus jau pasikeitė“. Pats V. Charazovas savo mėlynajame sąsiuvinyje apibendrino 47 pokalbiuose su aukštais respublikos funkcionieriais surinktas nuomones apie galimus kandidatus ir atliko kiekybinius skaičiavimus: „Paskui aš ėmiausi matematikos: kas laiko pirmąją, o kas – svarstyti kandidata.“⁷ Taigi V. Charazovas savo apklausą suvokia kaip aiškiai pretenduojančią į objektyvumą. Iš tiesų V. Charazovas apklausė 55 asmenis, nes buvo rengiami ne vien individualūs, bet ir grupiniai jo pokalbiai su nomenklatūros atstovais dėl galimo kandidato į LKP CK pirmojo sekretoriaus postą. Grupiniai pokalbiai vyko ne su aukštais vadovais, kuriuos V. Charazovas kalbino individualiai, o su LKP CK instruktoriais ir kitais aktyvo atstovais.

Žvelgiant iš sociologinės technikos pozicijos, kyla apklausos ir respondentų imties pagrįstumo klausimas. Iš buvusių sovietinės Lietuvos veikėjų atsiminimų susidaro įspūdis, kad tai buvo ne išsamūs pokalbiai, o labiau nuomonės išreiškimas. Antai LKP CK Organizacinio-partinio darbo skyriaus vedėjas V. Astrauskas neprisiminė smulkių pokalbio detalių. Šio straipsnio autoriui jis išsakė kategoriškiausią nuomonę, kad pats V. Charazovas buvęs P. Griškevičiaus „krikštatėvis“. Apie V. Charazovo apklausą neužsimenama nei J. Janučio, nei LKP CK sekretorių A. Barkausko ar L. Šepečio atsiminimuose⁸. Galima spėti, kad jei V. Charazovą būtų dominusi lietuvių nomenklatūros

atstovų nuomonė ir jis būtų ėmęsis išsamios apklausos, atgarsis apie ją būtų pasiekęs ir įminėtąjį 55 asmenų sąrašą neįtrauktus funkcionierius. Net ir V. Charazovo sąsiuvinyje minimas K. Lengvinas, paklaustas apie šią apklausą, labai abstrakčiai teprisiminė, kad toks pokalbis apskritai vykęs.

Nereikia pamiršti, kad V. Charazovas nebuvo nešališkas stebėtojas – jis turėjo savo nuomonę ir nuo pat atvykimo 1967 m. į Lietuvą svarstė, kas galėtų pakeisti A. Sniečkų. V. Charazovo objektyvumo ribos atsiskleidžia ir peržvelgus jo respondentų sąrašą. Iš pažiūros jis atrodo pagrįstas ir proporcingas – į jį įtraukta tiek partinių funkcionierių, tiek sovietinių darbuotojų, tarp šių dviejų grupių atstovų yra tiek dirbančių respublikos centre, t. y. LKP CK ir ministerijose, tiek miestų ir rajonų komitetuose. Kaip tvirtino pats V. Charazovas⁹, jis apklausė 7 LKP CK biuro narius ir kandidatus, vieną respublikos Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotoją, 6 ministrus ir komitetų pirmininkus, 4 LKP CK skyrių vedėjus, 3 vedėjų pavaduotojus, 3 partijos miestų komitetų sekretorius, 16 partijos rajonų komitetų sekretorių ir 13 kitų organizacijų atstovų.

Vis dėlto atrankos kriterijai kelia abejonių. Pavyzdžiui, tai, kad į sąrašą įtrauktas greta sostinės esančio Širvintų rajono partijos komiteto pirmasis sekretorius A. Davydonis, gali liudyti artimus šio veikėjo santykius su V. Charazovu, kas ir išaiškėjo pasikalbėjus su kitais partiniais darbuotojais¹⁰. Pats V. Charazovas, paklaustas, koku principu atrinko respondentus, kiek pagalvojęs atsakė dėl didesnio atstumo negalėjęs apklausti atokesnių rajonų veikėjų, pavyzdžiui, trečio pagal dydį Klaipėdos miesto vadovų. Laiko apklausai iš tiesų buvo labai nedaug, V. Charazovas negalėjo gaišti, tačiau ne vien laiko trūkumas, bet ir V. Charazovo santykiai su respublikos funkcionieriais lėmė respondentų ratą.

Kokie gi buvo V. Charazovo atliktos respublikos nomenklatūrininkų apklausos rezultatai, kuriais remiantis buvo siūlomas naujasis sovietinės Lietuvos vadovas? Kandidatais į LKP CK pirmojo sekretoriaus postą buvo įvardyti LSSR Ministrų Tarybos pirmininkas J. Maniušis, trys LKP CK sekretoriai – sekretorius pramonei ir statyboms Algirdas Ferensas, sekretorius ideologijai A. Barkauskas, sekretorius žemės ūkiui Rimgaudas Songaila, – partijos Vilniaus miesto komiteto pirmasis sekretorius P. Griškevičius, LSSR profsąjungų komiteto pirmininkas Kazimieras Mackevičius ir LKP CK Organizacinio-partinio darbo skyriaus vedėjas V. Astrauskas.

Iš 55 V. Charazovo kalbintų aukštų respublikos funkcionierių daugiausia pasisakė už P. Griškevičių: 12 jį įvardijo kaip pirmąjį, o 29 – kaip galimą (tarp kitų) kandidatą¹¹. A. Barkauską atitinkamai nurodė 1 ir 11. R. Songailos kaip pirmojo kandidato nenurodė niekas, o kaip svarstytiną – 9 asmenys¹². K. Mackevičiaus, kaip ir R. Songailos, kandidatūros kaip pirmosios neįvardijo niekas, o kaip galimą nurodė 6 asmenys¹³. V. Charazovo apklausa atskleidė vienu rimčiausių pretendentų laikyto J. Maniušio nepopuliarumą tarp respublikos nomenklatūrininkų. Už jo kandidatūrą kaip pirmąją nepasisakė niekas, o 17 asmenų ją laikė svarstyтина¹⁴.

Sovietinės Lietuvos vadovaujančių darbuotojų apklausa tapo pagrindu parengti trumpas, tačiau gana tikslias kandidatų į pirmojo respublikos asmens postą charakteristikas. Tai turbūt esminis melsvojo sąsiuvinio momentas, kuriam jo savininkas, matyt, skyrė nemažai laiko. Šios trumpos charakteristikos pasižymi atviru neigiamų savybių įvardijimu, gana tiksliai asmenybės bruožų nusakymu. Antai apie J. Maniušį rašoma: „Maniušis turi CK sekretoriaus, Ministrų Tarybos pirmininko patirties, gerai išmano ekonomiką, pramonę ir ypač statybą, inter-

nacionalistas, tiesus, gera šeima, todėl būtų suprantama jį iškelti. Neigiamos savybės: ūkininkas, o mažiau politinis veikėjas, ideologiškai silpnai pasirengęs. Manoma, kad Ministrų Taryboje jis dirba neįtemptai, mažai bendrauja, nėra populiarius respublikoje, kiek sausokas, Ministrų Taryboje klausimus sprendžia labai neoperatyviai. Tvirtinama, kad vadovaujant Šumauskui [Motiejus Šumauskas (1905–1982) respublikos Ministrų Tarybai vadovavo 1956–1967 m., prieš Juozą Maniušį. – S. G.] buvo daugiau dalykiškumo. Pagrindinė našta tenka Kairiui [Ksaveras Kairys (1909–1991) – LSSR Ministrų Tarybos pirmininko pirmasis pavaduotojas 1965–1983 m. – S. G.]. Dėl to pavaduotojai pyksta. Labai pasitiki popieriais, lėtas, labai rūpinasi savo sveikata. Pažeidžiamas biografijos požiūriu. Turi didelę opoziciją tarp kai kurių partinių darbuotojų ir inteligentų. Lietuvius siutina, kai jis kalba lietuviškai. Kalbos apie disertacijos gynimą, kad jai skyrė daug dėmesio; daug rūpinasi savo buitimi.¹⁵

Lietuvos istorikų darbuose, buvusių veikėjų atsiminimuose ir publicistikoje galima rasti duomenų, paremiančių tokią J. Maniušio charakteristiką. Jo paties atsiminimuose esama nuogastavimų dėl savo sveikatos, subtiliai, bet gana aiškiai užsimenama, kad ją jam sugadinęs A. Sniečkus. Mat J. Maniušis 1957 m., būdamas LKP CK sekretoriumi, buvo paskirtas dar ir Kauno, antrojo pagal dydį respublikos miesto, partijos komiteto pirmuoju sekretoriumi. Kaip matyti iš atsiminimų, šias pareigas buvo sunku suderinti, todėl jis sulaukdamas A. Sniečkaus priekaištų, kad, įsigilinęs į Kauno reikalus, apleidžia respublikos ekonomikos sritį¹⁶. Įtampa darbe jau 1957 m. atsiliepė J. Maniušio sveikatai – iš pradžių pasireiškė stenokardijos požymiai, o metų pabaigoje jį ištiko širdies priepuolis.

Apie P. Griškevičių išsakyta daugiau teigiamų dalykų: „Turi darbo patirties apa-

čiose, žurnalistas, visų grandžių partinis darbuotojas, platūs ryšiai su pagrindininkais, partizanais ir ideologiniais darbuotojais. Sąžiningas, tvarkingas, partietiškas, dalykiškas, darbingas. Įsigilinant ir atsargus, neskubas vertinti, žodžiai nesiskiria nuo darbų, demokratiškas, kantrus, tolerantiškas žmonėms, išklauskantis, principingas, pasitikintis savimi, lankstus ir supratingas politikas. Internacionalistas, vertindamas žmones ir įvykius nesimėto aštriais žodžiais. Nesiblaško užimdamas tam tikrą poziciją. Šeima tvirta. Neigiamos savybės: kiek sunkokas, kartais kiek vangus, perdėm ramus, kai kada nesavikritiškas.“¹⁷

LKP CK sekretorių ideologijai A. Barauską V. Charazovas apibūdino taip: „Raštingas, gerai pasirengęs, eruditas. Labai darbingas. Turi didelį autoritetą tarp visų pramonės šakų ir ideologijos darbuotojų. Linkęs į mokslinį darbą. Bendraujantis ir populiarius liaudyje. Iniciatyvus ir operatyvus. Gera šeima. Neigiamos: silpna sveikata. Gali pasiduoti svyruojančių inteligentų įtakai. Gali pasiduoti liberalizmui, ne visada tvirtas idėjiniais klausimais. Blogai išmano ekonomiką ir stengiasi šio klausimo išvengti. Silpnas ryšys su darbininkais ir valstiečiais.“¹⁸

Apie LKP CK sekretorių A. Ferensą atsiliepiama šitaip: „Neblogai išmano pramonės, statybos klausimus. Greitas, operatyvus, energingas, daug dirba. Geras ryšys su pramonės įmonių ir statybų kolektyvais. Dažnai lankosi objektuose, geras organizatorius. Neigiamos savybės: sprendamas klausimus kartais paviršutiniškas. Kalbėdamas dažnai laikosi svetimos nuomonės. Ne visada suvokia problemas, neturi aiškaus požiūrio, jį keičia. Kartais neturi motyvacijos. Skubotai daro išvadas, kartais dviveidis ir neprincipingas. Daug blaškymosi. Silpnavalis. Su žmonėmis aštrus, neatsargiai parenka žodžius ir palyginimus, dėl ko smerkiamas tų, su kuriais susiduria. Anksčiau buvo labai popu-

liarus, linkęs į didybę. Jo autoritetui trukdo antra santuoka. Yra karjerizmo elementų.“¹⁹

Nors V. Charazovo charakteristikos gana tiksliai atspindi jo paties užrašytas funkcionių nuomones, jose išvelgiamas ir nemažas asmeninis įnašas, liudijantis, kad šis veikėjas nebuvo nešališkas asmuo, be jokių intencijų stebintis ir renkantis informaciją apie kandidatus. Dėmesį patraukia partizaninio pagrindžio motyvas P. Griškevičiaus charakteristikoje. Kaip žinome, sovietinių partizanų veikla Lietuvoje nebuvo aktyvi, ji neprilygo kaimyninės Baltarusijos ginkluotojo pagrindžio mastui. Be abejo, negalima atmesti buvusių sovietinių pagrindininkų ir partizanų įtakos, juolab žinant, kad būtent L. Brežnevo laikotarpiu buvo smarkiai išplėtotas Didžiojo tėvynės karo naratyvas ir kasmet gegužės 9-ąją, Pergalės dieną, buvo pagerbiami karo dalyviai, vyko jų paradai. Tačiau net ir šiame kontekste išvelgiamas V. Charazovo siekis suteikti P. Griškevičiaus biografijai daugiau spindesio, labiau derančio prie rusiškos ar baltarusiškos, o ne lietuviškos interpretacijos. Ko gero, čia aiškiai galima išvelgti V. Charazovo įdirbio Baltarusijoje palikimą.

„RINKIMŲ“ REKONSTRUKCIJA

1967 m. pavasarį traukiniu Maskva–Vilnius V. Charazovas vyko į Lietuvą. Čia jo laukė nelengvos pareigos. Pokalbiai su pirmtakais – buvusiais LKP CK antraisiais sekretoriais Borisu Šarkovu (1956–1961) ir Borisu Popovu (1961–1967) – atskleidė nelengvą ilgamečio respublikos vadovo A. Sniečkaus charakterį. V. Charazovas nebuvo iš tų, kurie nežinotų partijos vidaus konfliktų ar nemo-kėtų ryžtingai veikti, – jis jau turėjo kelerių metų darbo SSKP CK inspektoriumi patirtį. Tačiau sovietinėje Lietuvoje V. Charazovo laukė ne itin maloni pradžia. Vienas iš pir-

mųjų jam iškeltų uždavinių buvo pasiruošti pakeisti LKP CK pirmąjį sekretorių, t. y. atleisti didelę įtaką tarp vietos nomenklatūrinių turintį A. Sniečką iš LKP CK pirmojo sekretoriaus pareigų.

Vykdydamas šią centro neformaliai iškeltą užduotį, V. Charazovas nuo pat darbo Lietuvoje pradžios stebėjo padėtį, bendravo su vietos veikėjais ir svarstė, kas galėtų tapti A. Sniečkaus įpėdiniu. Jo dėmesys kryo į LSSR Ministrų Tarybos pirmininką J. Maniušį – Rusijoje gimusį ir ten išsimokslinimą įgijusį lietuvi. Jis tik po Antrojo pasaulinio karo atvyko į Lietuvą, prastai kalbėjo lietuviškai. J. Maniušis buvo gerai pažįstamas SSKP CK Organizacinio-partinio darbo skyriaus darbuotojams. Pasak V. Baltrūno²⁰, J. Maniušio ir I. Kapitonovo sūnūs studijavo tame pačiame kurse, paties J. Maniušio atsiminimuose pasakojama apie draugiškus jo santykius su atskirais SSKP CK Organizacinio-partinio darbo skyriaus darbuotojais. Todėl neatsitiktinai dar 1967 m. pavasarį iškilus naujo respublikos vadovo skyrimo klausimui, tuometis LKP CK sekretorius pramonei J. Maniušis pretendavo į šią vietą. Tačiau tuokart buvo rastas kompromisas ir J. Maniušis sutiko tapti LSSR Ministrų Tarybos pirmininku²¹. Jis iš karto ėmėsi aktyvios veiklos: 1967 m. pasiprašė priimamas Aleksejaus Kosygino, o 1968 m. sausio 8 d. lankėsi pas L. Brežnevą, kuriam išdėstė būtinybę toliau įgyvendinti vienkiemį naikinimo ir kaimo gyvenviečių plėtros programą²². Toks J. Maniušio aktyvumas rodė jo norą įgyti SSRS vadovų pasitikėjimą ir paramą.

Nepavykus A. Sniečkaus pakeisti 1967 m., padėtis stabilizavosi, nors klausimas nebuvo visiškai atidėtas. Istorinėje literatūroje rašoma, kad kadru stagnacija SSRS neprasidėjo vos tik L. Brežnevui 1964 m. atėjus į valdžią: 1969–1972 m. Ukrainos KP CK pirmąjį sekretorių Piotrą Šelestą pakeitė ilgametis Brežnevo pažįstamas V. Ščerbickis,

reaguojant į didelę korupciją buvo pakeisti Azerbaidžano ir Gruzijos vadovai²³. Tokiame sąjunginiame kontekste net ir L. Brežnevo grupuotę 1964 m. parėmęs A. Sniečkus negalėjo jaustis visiškai saugus. Jis sumaniai balansavo, savo aplinkai vis prasitardamas ketinąs atsistatydinti ir privačiuose pokalbiuose pasvarstydamas, kas galėtų tapti jo įpėdiniu. Anot S. Griškevičienės, A. Sniečkus buvo ne vienam, taip pat ir jos vyrui P. Griškevičiui, žadėjęs rekomenduoti į savo postą. Vis dėlto kilus realiai grėsmei būti pakeistam, A. Sniečkus sugebėdavo nustumti konkurentus į nereikšmingus postus. Antai partijos Vilniaus miesto komiteto pirmasis sekretorius K. Mackevičius, neatsargiai savo draugams prasitaręs, kad kai „aš būsiu kėdėje, tai mes padarysime viską kitaip“²⁴, 1971 m. buvo atleistas iš pareigų ir paskirtas į neįtakingas Lietuvos respublikinės profesinių sąjungų tarybos pirmininko pareigas.

Matyt, A. Sniečkaus vadovavimas tenkino ir V. Charazovą, nors jis tvirtino neva sulaukdavęs iš Maskvos priekaištų, kodėl nekelia A. Sniečkaus keitimo klausimo. Tačiau centro kritiką visiškai kompensavo kylanti antrojo sekretoriaus svarba respublikoje. Tarp jo ir A. Sniečkaus nusistovėjo tam tikra pusiausvyra. Smarkių ginčų būta, bet jie buvo sprendžiami susitikimuose už uždarytų durų. Buvęs komunistų partijos veikėjas po daugelio metų prisiminė, jog kartą po ginčo jam išeinant iš A. Sniečkaus kabineto nuo skersvėjo trinkelėjęsios durys ir A. Sniečkus, pamanęs, kad V. Charazovas yra supykęs, pats netrukus jam paskambinęs, kad nuramintų. Be to, tai, kad A. Sniečkus toliau sekretoriavo, didino V. Charazovo politinius dividendus tarp vietos nomenklatūrininkų: žinodami, kokio A. Sniečkus amžiaus, jie numanė, kad LKP CK pirmojo sekretoriaus įpėdinio klausimas netrukus neišvengiamai iškils, ir vertino V. Charazovą kaip Maskvos atstovą, nuo kurio žodžio

daug priklausys, kas ateis vietoj A. Sniečkaus. Ši padėtis leido V. Charazovui plėtoti savo klientų tinklą. Antai buvusių veikėjų atsiminimuose šaipomasi iš LKP CK sekretoriaus ekonomikai A. Ferenso, kuris nuolat pataikavo V. Charazovui. Neatmestina ir tai, kad SSKP CK aparato keliamas A. Sniečkaus keitimo klausimas priklausė nuo sudėtingos jėgų pusiausvyros SSKP CK vadovybėje. Artimas V. Charazovo bičiulis A. Šelepinas iki 1967 m. buvo pačiame galios zenite, vėliau jo politinė žvaigždė ėmė leisti. Gali būti, kad A. Sniečkaus išlikimas tam tikra prasme priklausė nuo A. Šelepino, I. Kapitono ir M. Suslovo santykių. Tai, kad kaip tik I. Kapitonovo padėjėjas ragino V. Charazovą kelti klausimą atleisti A. Sniečką, gali liudyti, kad pasinaudojant A. Šelepino remiamu V. Charazovu bandyta nušalinti M. Suslovo klientą A. Sniečką. Mat, kaip tvirtinama Lietuvos istoriografijoje ir buvusių veikėjų atsiminimuose, A. Sniečkus buvo M. Suslovui artimas funkcionierius. Juodu suartėjo dar pokaryje, kai Josifo Stalino pavedimu M. Suslovas 1944–1946 m. vadovavo VKP(b) CK Lietuvos biuro, į kurį kaip LKP(b) CK pirmasis sekretorius įėjo ir A. Sniečkus. Ne be M. Suslovo paramos A. Sniečkus buvo apdovanotas 13 ordinų ir medalių. Ideologiniais ir kitais svarbiais klausimais A. Sniečkus tiesiogiai konsultuodavosi su M. Suslovu, būdamas Maskvoje, būtinai pas jį užsukdavo²⁵. M. Suslovas taip pat dažnai lankėsi Lietuvoje. Kaip matyti iš LCVA archyve saugomų nuotraukų, į Vilnių jis buvo atvykęs 1962 ir 1965 m. Paskutinį kartą jis čia lankėsi prieš pat A. Sniečkaus mirtį – 1973 m. lapkričio 27–29 d., kad respublikai įteiktų Tautų draugystės ordiną. Dėl to istorinėje literatūroje stebimasi, kodėl po dviejų mėnesių į A. Sniečkaus laidotuves atvyko ne M. Suslovas, o I. Kapitonovas, kas esą liudija A. Sniečkaus autoriteto nuvertinimą Maskvoje²⁶. Kad M. Suslovas tada

neatvyko į Lietuvą, kelia abejonių, ar iš tiesų A. Sniečkus buvo jam labai artimas.

Manytina, kad atsakymo į šį klausimą reikėtų ieškoti to meto aplinkybėse. Žinoma, čia įmanomas ir pats paprasčiausias atsakymas – to neleido M. Suslovo darbotvarkė ar sveikata. Taip pat esama užuominų, kad per paskutinį M. Suslovo vizitą Lietuvoje A. Sniečkus su juo susipyko (A. Barkauskas atsiminimuose tvirtina, kad „konfidencialūs pokalbiai su M. Suslovu pablogino A. Sniečkaus sveikatą“²⁷). Todėl M. Suslovas galėjo dar jausti pyktį arba, atvirkščiai, kaltę, kad įvykęs konfliktas galbūt pablogino A. Sniečkui sveikatą.

Tačiau galima ir dar viena M. Suslovo neatvykimo į A. Sniečkaus laidotuves interpretacija, to priežastį susiejanti su iškart po A. Sniečkaus mirties prasidėjusiomis rinkimų peripetijomis. A. Sniečkaus įpėdinis buvo paskirtas po sovietiniam valdymui neįprastai ilgo laikotarpio. A. Sniečkus mirė 1974 m. sausio 22 d. ir tik beveik po mėnesio – vasario 18 d. – buvo paskirtas P. Griškevičius. 1974 m. sausio 22 d. vykusiam LKP CK biuro posėdžiui vadovavo V. Charazovas. Jame nutarta sudaryti valstybinę A. Sniečkaus laidotuvių komisiją, jos pirmininku skiriant A. Maniušį. Į komisiją įėjo ir P. Griškevičius, o paties V. Charazovo tarp jos narių nebuvo²⁸. LKP CK antrasis sekretorius apsiėmė laidotuvių mitinge pasakyti kalbą. Įdomu, kad V. Charazovas tvirtina, jog J. Maniušis jį atkalbinėjo nuo šios kalbos. Nors tarp LKP CK dokumentų nepavyko rasti ne tik LKP CK biuro nutarimo, bet net ir užuominos apie šią V. Charazovo kalbą, archyvo fondų fotografijos patvirtina V. Charazovo žodžius: jose įamžinti du žmonės, sakantys kalbas Vilniaus sporto rūmuose vykusiame laidotuvių mitinge, – I. Kapitonovas ir V. Charazovas²⁹.

Neabejotina, kad A. Sniečkaus įpėdinio klausimas būtų buvęs išspręstas daug greičiau, jeigu juo būtų tapęs V. Charazovo

proteguojamas J. Maniušis³⁰. Tiek Maskvoje, tiek sovietinėse respublikose buvo gyva tradicija, kad laidojamo asmens įpėdiniu tampa asmuo, paskirtas laidotuvių komisijos pirmininku. Kaip tvirtina V. Charazovas, Maskva, o konkrečiai – pats M. Suslovas, palankiausiai vertino J. Maniušį. Teigiamas M. Suslovo požiūris į šią kandidatūrą atspindi ir lietuvių nomenklatūros atstovų atsiminimuose. Kaip prisiminė buvęs LKP CK sekretorius ideologijai A. Barkauskas, esą dar A. Sniečkui esant gyvam M. Suslovas labiau bendravęs su J. Maniušiu, o ne su pirmuoju sekretoriumi. Jo nuomone, M. Suslovo draugystė su A. Sniečkumi tebuvo gandai³¹. Vis dėlto šiuose autoriaus žodžiuose išvelgtinas prieštarašas mėginant paneigti draugišką A. Sniečkaus ir M. Suslovo ryšį, mat tame pat knygos puslapyje vaizdžiai aprašoma, kaip, kilus sunkumų „Lietuvos“ dainų ir šokių ansamblui išvykti į užsienį, A. Sniečkus puolė skambinti ne kam kitam, o M. Suslovui. Pasak J. Janučio, išgirdęs apie J. Maniušio kandidatūrą, M. Suslovas neva pareiškęs, kad „tai vertinga kandidatūra“³².

Šią, atrodytų, logišką J. Maniušio skyrimo LKP CK pirmuoju sekretoriumi eigą nutraukė Ukrainos KP CK pirmojo sekretoriaus V. Ščerbickio skambutis L. Brežnevui. Nusiteikę prieš J. Maniušį A. Sniečkaus aplinkos žmonės įkalbėjo partijos veteraną Kazimierą Liaudį, buvusį Lietuvos SSR KGB pirmininką (1954–1959), vėliauėjusį nelabai įtakingas LKP Revizijos komisijos pirmininko pareigas, susisiekti su L. Brežnevu, su kuriuo šis buvo pažįstamas dar nuo prieškario laikų Dnepropetrovske³³.

J. Maniušį neigiamai vertino gana gausi Lietuvos nomenklatūrininkų grupė. Antai vienas iš skambučio Brežnevui iniciatorių J. Janutis atsiminimuose teigia, kad iš Maskvos į A. Sniečkaus laidotuves parskubėjęs LSSR Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas M. Šumauskas „nspėjo užverti savo namų

durų“, kai pas jį atvyko K. Liaudis, LSSR Plano komisijos pirmininkas Aleksandras Drobnys ir pats J. Januitis. Esą ši kompanija ėmė svarstyti, kaip „sutrukdyti V. Charazovui į sostą pasodinti J. Maniušį“³⁴. Kai M. Šumauskas atsisakė kalbėtis su Maskva, motyvuodamas tuo, jog ten „dar pagalvos, kad aš į A. Sniečkaus vietą taikau“, buvo prisiminta, kad K. Liaudis asmeniškai pažįstamas su L. Brežnevu. Lietuvoje net sklido kalbos, kad jis buvęs L. Brežnevo partinis krikštatėvis – esą šiam stojant į partiją parašęs rekomendaciją. V. Charazovas tvirtino pats asmeniškai to klausęs K. Liaudžio, į ką šis atsakęs, kad rekomendacijos nerašęs, bet tuo metu buvęs gamyklos, kurioje abu dirbo, partijos komiteto sekretorius. V. Janučio atsiminimuose galima išskaityti priekaištą LKP CK sekretoriams ir biuro nariams, kad jie, nors už akių nepritarė J. Maniušio kandidatūrai, aktyvios veiklos nesiėmė³⁵.

Vargu ar vien asmeninės savybės sukliudė J. Maniušiui tapti A. Sniečkaus įpėdiniu. Gali būti, kad taip pasireiškė A. Sniečkaus aplinkos nenoras būti užgožtai ir valdomai V. Charazovo ir J. Maniušio politinio tandemo, kas neabejotinai būtų reiškę didesnę Lietuvos priklausomybę nuo centro. Čia galima prisiminti jau minėtą J. Maniušio prašymą, kad V. Charazovas nesakytų kalbos per A. Sniečkaus laidotuves. Matyt, realiai vertindamas lietuvių nomenklatūrininkų nuotaikas, J. Maniušis baiminosi, kad šis V. Charazovo žingsnis nesukeltų nepasitenkinimo ir įtarimų, jog Lietuvos politinėje arenoje ims dominuoti „generalgubernatorius“. Reikia pasakyti, kad V. Charazovą nomenklatūros atstovai vertino nevienareikšmiškai, ką liudija ne vien jų atsiminimai ir pokalbiai su jais. Antai 1971 m. kovo 3–5 d. vykusiam LKP XVI suvažiavime renkant LKP CK narius prieš V. Charazovą balsavo rekordiškai daug – net 50 – suvažiavimo delegatų³⁶.

Vis dėlto K. Liaudis nesiryžo skambinti L. Brežnevui tiesiai ir paprašė kito savo pažįstamo taip pat iš anų laikų – Ukrainos KP CK pirmojo sekretoriaus V. Ščerbickio – paslaugos. Šiandien sunku nustatyti, kada tiksliai buvo skambinta V. Ščerbickiui. Galima daryti prielaidą, kad M. Šumauskas, sužinojęs apie artimo savo bendražygio mirtį, suskubo iš Maskvos į Vilnių išvykti anksčiau, nei tai padarė I. Kapitonovas, kuriam reikėjo sutvarkyti formalius dalyvavimo A. Sniečkaus laidotuvėse klausimus SSKP CK aparate. Kadangi, kaip savo atsiminimuose tvirtina J. Januitis, V. Ščerbickiui buvo skambinta vos M. Šumauskui parvykus į Vilnių, galima spėti, kad centras tada dar nebuvo apsisprendęs, kas iš SSKP CK sekretorių dalyvaus A. Sniečkaus laidotuvėse. Taigi atsakant į klausimą, kodėl M. Suslovas neatvyko į A. Sniečkaus laidotuves, galima spėti, kad po K. Liaudžio skambučio V. Ščerbickiui ir po pastarojo – L. Brežnevui, M. Suslovas nenorėjo veltis į jau prasidėjusias A. Sniečkaus įpėdinio rinkimų kovas, nes tai jam buvo nesolidu politiškai. Šiuo atveju Maskvai buvo tikslingiausia į A. Sniečkaus laidotuves siųsti už partijos kadrus atsakingą SSKP CK sekretorių I. Kapitonovą.

Kai po laidotuvių į Maskvą grįžtančio I. Kapitonovo V. Charazovas geležinkelio stotyje paklausė: „Ivanai Vasiličia, ar jums pavyko pakalbėti apie tai, kas galėtų būti pirmuoju sekretoriumi?“, šis atsakė: „Ne, nieko nepavyko, tu ruoškis.“³⁷ Taip V. Charazovas ėmėsi partinio „sociologo“ darbo. Įdomus yra jo paties paaiškinimas, kodėl jis pasirinkęs apklausą, o ne ėmėsis spręsti šį klausimą kitu būdu. Juk jis galėjo savo iniciatyva rekomenduoti kandidatą, kad ir sau artimą J. Maniušį, neatsižvelgdamas į respublikos nomenklatūrininkų nuotaikas ir nuomones. Tačiau V. Charazovas tvirtino kito varianto neturėjęs, nes būta grasinimų sužlugdyti „elekcinį“ LKP CK plenumą.

Kieno būtent privengė V. Charazovas, matyti iš jo atliktos 55 veikėjų apklausos. Jo kalbinamas K. Liaudis pareiškęs, kad jei plenumas bus keliama J. Maniušio kandidatūra, jis pasisakys prieš³⁸. Baimintis, kad plenumas bus sužlugdytas, V. Charazovą, matyt, vertė ir patirtis, įgyta Baltarusijoje, kur 1965 m. įvykęs Baltarusijos KP CK plenumas neišrinko Maskvos laiminamo kandidato Tichono Kiseliovo, o nubalsavo už netikėtai pasiūlytą Piotro Mašerovo kandidatūrą. Suprantama, kad, panašų scenarijų įgyvendinus Lietuvoje, V. Charazovas būtų praradęs autoritetą ir – labai galimas daiktas – buvęs atšauktas į Maskvą. „Sociologinė apklausa“ buvo veiksmingas politinis ėjimas, kuris suteikė LKP CK antrajam sekretoriui nuomonių interpretuotojo vaidmenį ir įtaką. Ne veltui L. Šepetys atsiminimuose tvirtina, kad P. Griškevičius nebuvo toks savarankiškas kaip jo pirmtakas A. Sniečkus, nes postą gavo iš antrojo sekretoriaus rankų³⁹.

V. Charazovas pasakojo, kad, atlikdamas funkcionierių apklausą, iš pradžių partinio aktyvo atstovus kvietėsis į savo kabinetą po du, bet pakviestieji kalbėdavę nenoriai. Tai matydamas, jis pradėjo individualius pokalbius, kuriuose pašnekovai jau daug drąsiau reiškė mintis ir nuomones apie galimus kandidatus į LKP CK pirmojo sekretoriaus postą⁴⁰. Tai prisimindamas V. Charazovas džiaugėsi ir net didžiavosi, kad lietuviai buvo jam atviri, – jis tai laikė savo autoriteto pripažinimu. Esą tai įrodo, kad lietuvių nomenklatūros atstovai juo pasitikėjo labiau nei vienas kitu.

Tačiau lietuvių nomenklatūrininkų atvirumą galima interpretuoti ir kitaip. Lietuviai V. Charazovą veikiausiai laikė ta „Maskvos ausimi“, į kurią galima išsakyti savo nuomonę. LKP CK antrasis sekretorius buvo suvokiamas kaip svetimas žmogus, todėl lietuvių nomenklatūrininkai, net galbūt ir nuogaustadami, kad vieną ar kitą

kandidatą palaikantys jų žodžiai vėliau gali atsisukti prieš juos pačius, nemanė, kad tai būtų labai pavojinga: tokiu atveju Maskvos statybinio žodžiai galėjo būti interpretuojami kaip mėginimas intriguoti ir kiršinti. Antai, pasak buvusio LKP CK sekretoriaus ideologijai L. Šepečio, V. Charazovą šiame poste pakeitęs Nikolajus Dybenka mėgęs regzti intrigas: pasivedėjęs kokį lietuvių funkcionierių į šalį, jam pasakydavęs, neva vienas ar kitas asmuo skleidžiąs apie jį gandus⁴¹. Tačiau antruoju sekretoriumi nebuvo taip tikima kaip saviškiu, todėl galimas pavojus buvo kur kas mažesnis, palyginti su galimybe pareikšti Maskvai nuomonę apie kandidatą į respublikos vadovus. Juolab kad kalbantis su pačiu V. Charazovu išryškėjo, jog lietuvių funkcionieriai pokalbį su juo suvokė kaip kalbėjimą pačiai Maskvai. Pasak buvusio LKP CK antrojo sekretoriaus, LSSR Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas M. Šumauskas po minėtos apklausos yra viešai kalbėjęs: „Aš sakiau Maskvai.“⁴²

Nors pats V. Charazovas nesižymėjo, kada kurį asmenį apklausė, iš atsiminimų ir archyvinių šaltinių iškyla aiškos šios veiklos laiko ribos. Kadangi I. Kapitonovas, pasak J. Janučio, į Maskvą išvyko sausio 27 d., manytina, kad kaip tik šią dieną galima laikyti V. Charazovo apklausos pradžia. Apklausą galėjo trukti kiek ilgiau nei savaitę, nes vasario 5 d. jau turėjo būti baigta, o kandidatų charakteristikos – parengtos. Kaip tik tą dieną vyko LKP CK biuro posėdis, kuriame V. Charazovas nedalyvavo. Posėdžiui pirmininkavo LKP CK sekretorius ideologijai A. Barkauskas⁴³, tarp jo dalyvių buvo ir biuro narys, partijos Vilniaus miesto komiteto pirmasis sekretorius P. Griškevičius.

Kadangi antradieniais vykdavo SSKP CK sekretoriato susirinkimai, galima neabejotai teigti, kad būtent 1974 m. vasario 5 d., antradienį, V. Charazovas ir lankėsi Maskvos Senojoje aikštėje esančiuose SSKP CK

rūmuose, kur I. Kapitonovui ir M. Suslovui pristatė savo apklausos rezultatus ir pasiūlė P. Griškevičių į respublikos vadovo kėdę. Kaip galima suprasti iš V. Charazovo pasakojimo, po gana ilgo pokalbio M. Suslovas pritarė P. Griškevičiaus kandidatūrai. Jis paprašė V. Charazovo pabūti, kol vyks SSKP CK sekretoriato posėdis, kad prireikus būtų galima jį iškviesti. Matyt, P. Griškevičiaus kandidatūra SSKP CK sekretoriams didesnių abejonių nesukėlė, nes V. Charazovo komentarų neprireikė. Pasibaigus posėdžiui jis pasiteiravo I. Kapitonovo, ir šis patvirtino, kad kandidatūrai pritarta ir kad ji bus teikiama SSKP CK Politiniam biurui svarstyti.

Įdomu, jog, grįžęs iš Maskvos, LKP CK antrasis sekretorius, kad „nebūtų kalbų“, apie savo kelionės rezultatus neinformavo net P. Griškevičiaus. Tik pasibaigus 1974 m. vasario 7–8 d. vykusiai Vilniaus miesto partinei konferencijai, kurioje P. Griškevičius buvo perrinktas Vilniaus miesto komiteto pirmuoju sekretoriumi, juodu nuvažiavo į gana atokią Vilniaus vietą – ant Plikojo kalno, kur P. Griškevičius ir buvo supažindintas su SSKP CK sekretoriato sprendimu. „Jūs kviečiamas į Politbiurą“, – paragino jį ruoštis į Maskvą V. Charazovas⁴⁴.

Suprantama, kad respublikos partijos pirmojo sekretoriaus skyrimo procedūra privalėjo vykti pagal visas numatytas taisykles. Šios pareigos įėjo į SSKP CK Politinio biuro tvirtinamą nomenklatūros sąrašą, todėl vien SSKP CK sekretoriato sprendimo nepakako. P. Griškevičius privalėjo vykti į Maskvą ir prisistatyti Politinio biuro nariams. Nors nei atsiminimuose, nei interviu nepavyko rasti nurodytos tikslios datos, kada P. Griškevičius važiavo į Maskvą, galima gana tvirtai teigti, kad jis buvo ten kviečiamas vasario 14 d. Kaip tik tą dieną, kaip įprasta, ketvirtadienį, vyko SSKP CK Politinio biuro posėdis. Kaip sakė S. Griškevičienė, Maskvoje vykę pokalbiai su SSKP CK sekretoriais jos vy-

ruoi nebuvo lengvi – neva P. Griškevičius skundėsis, kad buvo reiškiami priekaištai ideologijos klausimais ir dėl nacionalizmo apraiškų respublikoje.

Prielaidą, kad P. Griškevičius Maskvoje lankėsi vasario 14 d., sustiprina ir įvykiai Lietuvoje. Antai V. Astrauskas prisimena, kad V. Charazovas labai slėpė P. Griškevičiaus kandidatūrą, net pastatydamas V. Astrauską į nepatogią padėtį. Esą gerai žinodamas, kad P. Griškevičius jau išvykęs pokalbių į Maskvą, V. Charazovas respublikos komjau-nimo suvažiavimą kuravusiam V. Astrauskui liepė į suvažiavimo svečių sąrašą įtraukti ir P. Griškevičių. Žinoma, V. Astrauskui net nepavyko susisiekti su P. Griškevičiumi. Kad P. Griškevičius į Maskvą vyko turėdamas ypatingą tikslą ir kad kelionė buvo įslaptinta, patvirtino ir P. Griškevičiaus žmona. Ji sakė, kad tomis dienomis jai buvę liepta su nieko nebendrauti, išvykti iš Vilniaus. Palydėjusi P. Griškevičių į traukinį Vilnius–Maskva, kuriuo vyras esą vyko ne vyriausybiniame vagone, o kaip eilinis keleivis, ji net negalėjo pranešti partijos veikėjui Feliksui Bieliauskui ir rašytojui Eduardui Mieželaičiui, kad juodu su vyru neatvyks į sutartą vakarienę.

Toks, regis, perdėtas konfidencialumas rodo kadrų skyrimo svarbą sovietinėje sistemoje. Formaliai žvelgiant, viskas buvo atlikta teisingai – nesant oficialaus SSKP CK Politinio biuro sprendimo, kalbėti apie realų kandidatą buvo nesolidu ir pavojinga, nes, pasikeitus Maskvos sprendimui, lietuvių akyse galėjo susvyruoti paties V. Charazovo autoritetas. Kita vertus, esama didelio skirtumo tarp vengimo skleisti žinią ir siekio užtikrinti visišką P. Griškevičiaus kandidatūros slaptumą. Tai leidžia įtarti, kad V. Charazovas bijojo galimos kandidatūrą neigiamai vertinančių asmenų nepasitenkinimo reakcijos. Pasak V. Astrausko, jau P. Griškevičių išrinkus LKP CK pirmuoju sekretoriumi, respublikos rajonuose būta vadovų, kurie

būgštavo, kad naujasis respublikos pirmasis asmuo, karjerą padaręs kaip ideologinio baro darbuotojas, neskirs deramo dėmesio žemės ūkiui.

Tai, kad P. Griškevičius dalyvavo 1974 m. vasario 7–8 d. vykusioje Vilniaus miesto partinėje konferencijoje ir buvo informuotas apie būtinybę vykti į Maskvą jau po šio partinio renginio, leidžia aiškiai nustatyti, kad SSKP CK Politiniame biure, svarščiusiame jo kandidatūrą, jis turėjo pasirodyti kitą savaitę, vasario 14 d., ketvirtadienį, kada, kaip minėta, paprastai rinkdavosi Politinis biuras. Kaip tik dėl to, kad P. Griškevičius plačiai nesisiskelbdamas buvo išvykęs į Maskvą, su juo negalėjo susisiekti V. Astrauskas ir pakviesti jo į vasario 13–14 d. vykusį Lietuvos komjaunimo suvažiavimą. P. Griškevičiaus pavardės šio suvažiavimo svečių sąrašė nėra⁴⁵.

Praėjus kelioms dienoms, 1974 m. vasario 18 d., įvyko LKP CK XIII plenumas, kuris „išrinko“ P. Griškevičių LKP CK pirmuoju sekretoriumi. Kaip ir pridera, plenumė dalyvavo ir Maskvos atstovas – SSKP CK Organizacinio-partinio darbo skyriaus vedėjas pavaduotojas N. Perunas, kuris iš tribūnos pristatė P. Griškevičių. Anot V. Charazovo, paskelbus P. Griškevičiaus pavardę, net pasigirdę plojimai, kas pradžiugino LKP CK antrąjį sekretorių, nes žadėjo sėkmingą plenumo baigtį ir jo atlikto darbo sėkmę. Savo inauguracinėje kalboje „išrinktasis“ LKP vadovas susirinkusiesiems papasakojo apie SSKP Centro komitete jam išsakytus „tam tikrus pasiūlymus ir tam tikrus pageidavimus“ didinti pramonės gamybos produktyvumą, užsiminė apie pareikštą nepasitenkinimą nacionalizmo raiška respublikoje. P. Griškevičius tvirtino: „Juk, žinoma, labai nemalonu, kad pastaruoju metu kai kuriuose miestuose ir rajonuose pasireiškė neigiamų reiškinių. Ir štai net ir šiomis dienomis kai kur pasirodė antitarybinio nacionalistinio turinio lapelių.“⁴⁶ Iš šių P. Griškevičiaus žodžių

galima spręsti, kad politinį respublikos nomenklatūros likimą iš esmės lėmė gebėjimas užgniaužti nacionalizmą.

Kaip prisiminė P. Griškevičiaus žmona, vyras jai persakė po plenumo LSSR Aukščiausiosios Tarybos pirmininko M. Šumausko žodžius: „Nesidžiauk, čia plojo ne dėl to, kad tave išrinko, bet todėl, kad kito neišrinko.“ Jei tai tiesa, šie žodžiai tik patvirtina liudijimus, kad lietuvių nomenklatūra buvo labai smarkiai nusiteikusi prieš J. Maniušio kandidatūrą.

TEORINĖ „RINKIMŲ“ REKONSTRUKCIJOS INTERPRETACIJA

„Rinkimų“ peripetijos atskleidžia didelį LKP CK antrojo sekretoriaus – „Maskvos akių ir ausų“ – vaidmenį, kas lyg ir skatintų laikytis totalitaristinio požiūrio nusakant centro ir respublikos santykius. Pokalbyje su V. Charazovu surinkta medžiaga ir jos pagrindu padaryti apibendrinimai atspindi ne tik lietuvių nomenklatūros, bet ir „generalgubernatoriaus“ asmenines intencijas ir požiūrį. Atlikdamas apklausą, V. Charazovas turėjo užtektinai erdvės manipuliuoti, siekdamas tinkamai atlikti Maskvos užduotį – atrinkti centrui parankią ir vietos nomenklatūrą tenkinančią kandidatūrą į LKP CK pirmojo sekretoriaus kėdę. Tai jis padarė stengdamasis neįsiūbuoti rinkimų laivo ir neišeiti už siaurų vadinamojo demokratinio centralizmo ribų, o kartu sureikšmindamas save vietos nomenklatūrininkų akyse. V. Charazovo atlikta ir sąsiuvinyje dokumentuota apklausa buvo informacinis pagrindas, leidžiantis, pirma, pasiūlyti Maskvai kandidatą, o antra, kilus lietuvių nomenklatūrininkų nepasitenkinimui, apginti savo poziciją remiantis jų pačių nuomone. Kilus konfliktui ar atsiradus neaiškumų, V. Charazovas galėjo pasitelkti

lietuvių nomenklatūros atstovų mintis ir panaudoti jas kaip argumentą ne tik prieš vietos nomenklatūrą, bet ir prieš Maskvą. Taigi prireikus melsvasis sąsiuvinis galėjo V. Charazovui tapti politiniu saugikliu.

Perdėtas konfidencialumas skiriant P. Griškevičių rodo didelę Maskvos ir jos atstovo reikšmę. Slaptumas turėjo padaryti P. Griškevičiui įspūdį, koks didelis V. Charazovo vaidmuo jį paskiriant („išrenkant“), ir suteikti „generalgubernatoriui“ politinių dividendų – užtikrinti pirmojo sekretoriaus palankumą. Todėl paskyrus P. Griškevičių įvykusį kadrų perstumdymą, apie kurį savo monografijoje kalba Johnas Patas Willertonas, būtina vertinti ne tik kaip naujojo vadovo siekį užsitikrinti savo politikai paramą ir apsisistatyti šalininkais, bet ir kaip antrojo sekretoriaus pasinaudojimą išaugusia įtaka, ypač žinant, kad su respublikos Ministrų Tarybos pirmininku J. Maniušiu V. Charazovas artimai bendravo ir sudarė su juo savotišką politinį tandemą. Be to, didelis konfidencialumas skiriant P. Griškevičių leidžia įtarti, kad ši kandidatūra atitiko ir paties V. Charazovo lūkesčius, ir pritarti jau minėtam V. Astrausko teiginiui, kad antrasis sekretorius buvo P. Griškevičiaus „krikštątevis“. Tokį vertinimą sustiprina ir pats V. Charazovas: esą pokalbyje Maskvoje M. Suslovas jo paklausęs, ar nėra taip, kad pirmuoju sekretoriumi V. Charazovas siūlo P. Griškevičių, kuris anksčiau buvo jam tiesiogiai pavaldus – dirbo LKP CK Organizacinio-partinio darbo skyriaus vedėju⁴⁷. Tai kaip ir įrodo, kad lemiamą sprendimą skirti respublikos vadovą priimdavo Maskva ir kad didelį vaidmenį čia vaidino jos siųstasis „generalgubernatorius“.

Kita vertus, V. Charazovo pastangos garantuoti rinkimų procedūros slaptumą gali rodyti, kad Maskvos rezidentas nebuvo visagalis. Ir jis buvo įtrauktas į vietinės nomenklatūros žaidimus, jos privengė. Vargu

ar V. Charazovas būtų stengęsis taip slėpti savo scenarijų, jei būtų tikėjęs, kad rinkimai vyks sklandžiai ir niekas nepasisakys prieš Maskvos pasirinktą kandidatūrą.

Čia ir iškyla klausimas – ar iš tiesų kaip tik toks ir buvo centro pasirinkimas? Kaip matyti iš pokalbio su V. Charazovu, M. Suslovas labiau buvo linkęs prie J. Maniušio kandidatūros, be to, kaip minėta, pastarasis buvo A. Sniečkaus laidotuvių komisijos pirmininkas, todėl būtų nuoseklu manyti, kad kaip tik J. Maniušis turėjo tapti LKP CK pirmuoju sekretoriumi. Tai, kad jis į šias pareigas nebuvo paskirtas, leidžia teigti, jog nereikia pervertinti Maskvos kontrolės ribų.

LKP CK antrojo sekretoriaus vaidmenį 1974 m. pradžioje galima analizuoti pasitelkus socialinių tinklų patrono ir kliento ryšių prieigą. Svarbu ne vien tai, kad šioje istorijoje V. Charazovas griežė pirmuoju smuiku, bet ir kodėl bei kaip jis tai darė. Po K. Liaudžio skambučio L. Brežnevui paaiškėjo, kad V. Charazovui artimas J. Maniušis netaps pirmuoju sekretoriumi. LSSR Aukščiausiosios Tarybos pirmininko, didelį partinį autoritetą respublikoje turinčio M. Šumausko pagrasinimas sužlugdyti plenumą reiškė, kad V. Charazovas gali būti atšauktas iš Lietuvos. Rengdamas apklausą ir pristatydamas P. Griškevičių, V. Charazovas išvengė politinės atskirties. Imdamasis iniciatyvos jis ne tik išlaikė įtaką, bet ir padidino savo politinę galią, nes respublikoje jis galėjo save pateikti kaip daugiausia prisidėjusį prie pirmojo sekretoriaus išrinkimo. Išaugusią V. Charazovo galią rodo ir jo paties žodžiai pokalbyje, kad, vos išrinkus P. Griškevičių, M. Suslovas norėjęs jį atšaukti ir paskirti SSRS ambasadoriumi Maroke. Tačiau čia, V. Charazovo tvirtinimu, jį užstojęs I. Kapitonovas, sakydamas, kad respublika turi naują vadovą, kuriam reikia padėti, todėl dabar atšaukti V. Charazovą netikslinga⁴⁸.

Asmeninis skambutis L. Brežnevui rodo patrono ir kliento ryšių svarbą centro ir respublikos (regiono) santykiuose. Kartu būtina pažymėti, kad skambintojas K. Liaudis nebuvo vienas – jis buvo paprašytas kolegų, buvusio respublikos vadovo A. Sniečkaus aplinkos funkcionierių. Be to, šie žinojo ar bent jau nujautė nuomones ir nuotaikas kitų LKP CK biuro narių ir sekretorių, kurie konjunktūriniais sumetimais vengė aktyviai pasisakyti prieš J. Maniušio kandidatūrą.

Klientelinė prieiga lyg ir implikuotų naudojimąsi asmeniniais ryšiais siekiant, kad būtų paskirtas sau artimas vadovas. Tačiau aptariamam atveju lietuvių nomenklatūrininkai buvo ne tiek už tam tikrą kandidatūrą, kiek prieš J. Maniušio paskyrimą. Be to, pagrindinis „šamokslininkų“ prieš J. Maniušį ir V. Charazovą ketvertukas iš pradžių svarstė kitus veiklos būdus, o pirmiausia – galimybę pasinaudoti M. Šumausko autoritetu. Ir tik dėl galimo įtarimo asmeninės karjeros siekiais šis variantas buvo atmestas. Taigi skambinimas L. Brežnevui tebuvo būdas įgyvendinti platesnius interesus. Idealaus klientelinio scenarijaus atveju pats M. Šumauskas ar jo paprašytas K. Liaudis turėjo susisiekti su L. Brežnevu ir jį įkalbėti, kad būtent M. Šumauskas būtų paskirtas LKP CK pirmuoju sekretoriumi.

Veiksmui vykstant pagal klientelinį scenarijų, išvystume aktyvų, pirmuoju smuiku griežiantį, siekiantį karjeros ir asmeninio ryšio su L. Brežnevu ieškančią P. Griškevičių. Tačiau aptariamam atveju P. Griškevičius buvo gana pasyvus veikėjas. S. Griškevičienės žodžiais, jos vyrą visiškai tenkino partijos Vilniaus miesto komiteto sekretoriaus pareigos ir kvietimas vykti į Maskvą jam buvo netikėtas.

Tad ar tikrai tiek Rusijos regionų, tiek respublikų funkcionierių karjeros aspiracijos buvo vienodos? Ar pernelyg nenuvertinama sovietinės etninės politikos tyrėjų nurodoma

nacionalizmo nudrenavimo funkcija? Ar iš tiesų socialinių tinklų patrono ir kliento ryšio nulemti asmeniniai utilitariniai karjeros interesai visiškai užgožė tautinį vietos nomenklatūros identitetą? Ar tikrai į siaurą, dažnai neformalų socialinio tinklo patrono Maskvoje ir kliento respublikos vadovo santykį gali sutilti, būti į jį inkorporuotas platus ratas tautinių nomenklatūrininkų, kurių veiklai būdinga ekonominio nacionalizmo, netgi tautinio komunizmo laikysena (iki 1959 m. pastebima sovietinėje Lietuvoje, Latvijoje, galbūt ir kitose respublikose⁴⁹)? J. P. Willertonas savo monografijoje plačiai kalba apie neformalių tinklų reikšmę, valdžiai ir kontrolei persismelkiant nuo paties aukščiausio iki srities ar respublikos valdžios lygmens, vieną savo darbo dalį skirdamas šio straipsnio tyrimui aktualiam LKP CK pirmojo sekretoriaus (1974–1987) P. Griškevičiaus klientų tinklo Lietuvoje formavimuisi⁵⁰. Tačiau autorius neaptaria P. Griškevičiaus paskyrimo aplinkybių, jų neinterpretuoja iš P. Griškevičiaus ryšių su Maskvos patronu perspektyvos. Dar daugiau: atrodo, kad kalbant apie egzistavusį šalia L. Brežnevo asmeninio klientų tinklo M. Suslovo tinklą, į kurį buvo įtraukti kaimyninių Pabaltijo respublikų atstovai – Latvijos KP CK pirmasis sekretorius (1959–1966), vėliau SSKP CK Politinio biuro narys, SSKP CK Partinės kontrolės komiteto pirmininkas Arvydas Pelšė ir Estijos KP CK pirmasis sekretorius (1950–1983) Johanas Kebinas, – praleidžiamas P. Griškevičiaus pirmtakas A. Sniečkus, nors jis palaikė glaudžius ryšius su M. Suslovu nuo 1944 m., kai šis tapo VKB(b) CK Lietuvos biuro pirmininku.

Platesnis nei vieno ar dviejų vietinių žaidėjų ratas ir tai, kad patronui Maskvoje nebuvo tiksliai įvardyta tik viena kandidatūra, tiesiogiai liudija, kad centro ir respublikos santykių interpretacijai vien patrono ir kliento prieigos negana. Turėjo egzistuoti

platesnis idėjinis ryšys, respublikos nomenklatūrą vienijanti ir verčianti veikti bendra ekonominių ir socialinių interesų samprata. Todėl svarbus buvo ne tik pirmasis komunikacinis veiksmas – skambutis L. Brežnevui, – bet ir nuomonės išsakymas „Maskvos ausiai“ – V. Charazovui – bei visa, kas už to slėpėsi. Taip Maskvai buvo pranešta apie lietuvių nomenklatūros pageidavimą sudaryti politinę sutartį – neskirti nepageidaujamo asmens LKP CK pirmuoju sekretoriumi, o kartu išlaikyti A. Sniečkaus metais išaugusią ir nusistovėjusią respublikos nomenklatūros politinę galią ir autonomiją sprendžiant respublikos reikalus mainais į svarbiausios Maskvos deleguotos funkcijos įgyvendinimą. P. Griškevičiui lankantis Maskvoje SSKP CK sekretorių jam išsakytą kritika ir jo inauguracinė kalba LKP CK XIII plenumo atskleidžia užduotį užkardyti respublikoje politinį nacionalizmą, kurios įvykdymas lėmė respublikos nomenklatūros politinį likimą. Todėl galima įžvelgti savotišką Maskvos ir respublikų nomenklatūros sutartį: priimtino sekretoriaus iš vietinių skyrimas mainais į politinį nacionalizmo užkardymą ir lenininės nacionalinės politikos įgyvendi-

nimą respublikoje. Iš čia kyla sudėtingas ir svarbus V. Charazovo tikslas, susidedantis iš dviejų dedamųjų, – parinkti Maskvai parankią ir vietos nomenklatūrą tenkinančią kandidatūrą.

IŠVADOS

Verifikavus pokalbį su V. Charazovu pateiktą šio buvusio sovietinio veikėjo informaciją apie jo atliktą lietuvių nomenklatūros atstovų apklausą, galima konstatuoti, kad jo citatos iš savo rinkimų sąsiuvinio yra autentiškas ir patikimas šaltinis, padedantis atskleisti sovietinės respublikos vadovo skyrimo L. Brežnevo laikotarpiu atvejį ir geriau suprasti centro ir respublikos santykius.

1974 m. vykusios LKP CK pirmojo sekretoriaus skyrimo peripetijos leidžia įvykius interpretuoti tiek iš totalitaristinės paradigmos (LKP CK antrojo sekretoriaus vaidmuo), tiek iš klientelinių tinklų (asmeninis respublikos funkcionierių ryšys su L. Brežnevui) ir korporatyvistinės prieigos sovietinio nacionalizmo studijose (titulinės nomenklatūros vaidmuo) perspektyvos.

Nuorodos

¹ A. Anušauskas, V. Tininis, *Lietuva 1940–1990 metais*, Vilnius, 2007, p. 491.

² L. Šepetys, *Nepararastoji karta. Siluetai ir spalvos*, Vilnius, 2005, p. 98.

³ Plačiau žr. Л. Млечин, *Железный Шурик*, Москва, 2004.

⁴ V. Charazovo asmens byla, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. 1771, ap. 258, b. 383, l. 6.

⁵ Iš straipsnio autoriaus 2010 m. balandžio 1 d. pokalbio su V. Charazovu.

⁶ Iš straipsnio autoriaus 2010 m. kovo 25 d. pokalbio su V. Charazovu.

⁷ Ibid.

⁸ A. Barkauskas, *Laikmečio įkaltai*, Vilnius, 2009, p. 390, 391; L. Šepetys, op. cit., p. 221.

⁹ Iš straipsnio autoriaus 2010 m. kovo 27 d. pokalbio su V. Charazovu.

¹⁰ Iš straipsnio autoriaus 2010 m. rugpjūčio 12 d. pokalbio su V. Astrausku.

¹¹ Iš straipsnio autoriaus 2010 m. kovo 27 d. pokalbio su V. Charazovu.

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

¹⁴ Iš straipsnio autoriaus 2010 m. balandžio 1 d. pokalbio su V. Charazovu.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ И. Манюшис, *Жизнь в труде*, Вильнюс, Минтис, с. 93

¹⁷ Iš straipsnio autoriaus 2010 m. balandžio 1 d. pokalbio su V. Charazovu.

- ¹⁸ Ibid.
- ¹⁹ Ibid.
- ²⁰ Iš straipsnio autoriaus 2010 m. kovo 17 d. pokalbio su V. Baltrūnu.
- ²¹ A. Barkauskas, op. cit., p. 301.
- ²² И. Манюшис, op. cit., c. 166.
- ²³ „The National Question in the Soviet Union under Leonid Brezhnev: Policy and Response“, *Brezhnev Reconsidered*, ed. E. Bacon, M. Sandle, Palgrave Macmillan, 2002, p. 68.
- ²⁴ V. Tininis, *Antanas Sniečkus. 33 metai valdžioje*, Vilnius, 2000, p. 208.
- ²⁵ Ibid., p. 198.
- ²⁶ Ibid., 260.
- ²⁷ Antanas Barkauskas, op. cit., p. 385.
- ²⁸ LKP CK biuro 1974 m. sausio 22 d. protokolas Nr. 56, LYA, f. 1771, ap. 249, b. 28, l. 1; LKP CK, LSSR AT ir LSSR MT 1974 m. sausio 22 d. nutarimas Nr. 33, ibid., l. 6.
- ²⁹ Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 1-21836.
- ³⁰ J. Januitis, *Užvakar ir šiandien. Atsiminimai*, Vilnius, 1998, p. 110–117.
- ³¹ A. Barkauskas, op. cit., p. 332.
- ³² J. Januitis, op. cit., p. 111.
- ³³ L. Šepetys, op. cit., p. 221.
- ³⁴ J. Januitis, op. cit., p. 115.
- ³⁵ Ibid.
- ³⁶ LKP XVI suvažiavimo protokolas, LYA, f. 1771, ap. 244, b. 176, l. 493.
- ³⁷ Iš straipsnio autoriaus 2010 m. kovo 25 d. pokalbio su Charazovu.
- ³⁸ Iš straipsnio autoriaus 2010 m. balandžio 1 d. pokalbio su Charazovu.
- ³⁹ L. Šepetys, op. cit., p. 101.
- ⁴⁰ Iš straipsnio autoriaus 2010 m. kovo 25 d. pokalbio su V. Charazovu.
- ⁴¹ L. Šepetys, op. cit., p. 103.
- ⁴² Iš straipsnio autoriaus 2010 m. kovo 25 d. pokalbio su Charazovu.
- ⁴³ LKP CK biuro 1974 m. vasario 5 d. protokolas Nr. 57, LYA, f. 1771, ap. 249, b. 30, l. 1.
- ⁴⁴ Iš straipsnio autoriaus 2010 m. kovo 25 d. pokalbio su V. Charazovu.
- ⁴⁵ LLKJS suvažiavimo stenograma, LYA, f. 4421, ap. 28, b. 5.
- ⁴⁶ P. Griškevičiaus kalba 1974 m. vasario 18 d. LKP CK XIII plenumo, ibid., f. 1771, ap. 249, b. 3, l. 8.
- ⁴⁷ Iš straipsnio autoriaus 2010 m. kovo 25 d. pokalbio su V. Charazovu.
- ⁴⁸ Ibid.
- ⁴⁹ W. A. Kemp, *Nationalism and Communism in Eastern Europe and the Soviet Union*, New York, 1999.
- ⁵⁰ J. P. Willerton, *Patronage and Politics in the USSR*, Cambridge, New York, 1992, p. 157–190.

Gauta 2012 10 01

Lietuvos istorijos institutas,
Kražių g. 5, Vilnius

Saulius Grybkas

THE LITHUANIAN NOMENKLATURA OF THE PERIOD OF STAGNATION IN THE EYES OF THE SOVIET “GOVERNOR GENERAL”: THE CLASH DURING THE APPOINTMENT OF PETRAS GRIŠKEVIČIUS

Summary

The article, based on the author's conversation with Valery Charazov (born 1918), second secretary of the Lithuanian Communist party Central Committee (further LCP CC) 1967–1978, archive sources, and memoirs of other activists of that period, describes Charazov's attitude to the situation in Soviet Lithuania after the death of the LCP CC first secretary Antanas Sniečkus, his evaluation of the Republic's highest nomenklatura as well as his active role

in appointing second secretary Petras Griškevičius as first secretary of LCP CC.

Charazov's activity as LCP CC second secretary is similar to the activities of second secretaries of other republics, and it allows us to see the wider pattern of their activity throughout the Soviet Union. On the other hand, certain aspects allow us to see the Soviet Union-wide political processes from the local perspective of a republic. This

is revealed though analysis of the actions of Charazov's Lithuanian nomenklatura opponents – how they used their political connections with Ukrainian CP CC first secretary Shcherbitsky and with the Dnepropetrovsk political group which became entrenched during Leonid Brezhnev's rule, as well as through the review of the political heritage of Antanas Sniečkus, who was also a client of the “shadow” USSR cardinal Mikhail Suslov.

The article looks at the survey of the Lithuanian nomenklatura carried out by Valery Charazov. With this survey he sought to elect and present to Moscow the most suitable candidate to succeed Antanas Sniečkus. This survey and the character descriptions of candidates made in its wake was the informational basis that enabled the election of a candidate satisfactory to both Moscow and the local nomenklatura.

The article presents the results of the survey carried out by Charazov. The following candidates were nominated for the position of LCP CC first secretary: chairman of the Council of Ministers of LSSR Juozas Maniušis, three LCP CC secretaries – Secretary for Industry and Construction Algirdas Ferencas, Secretary for Ideology Antanas Barkauskas, Secretary for Agriculture Rimgaudas Songaila – as well as the chairman of the party's Vilnius city committee

Petras Griškevičius, chairman of the LSSR labour unions' committee Kazimieras Mackevičius, and head of LCP CC Organisational-party work division Vytautas Astrauskas.

In the 47 interviews with contemporary party and Soviet leaders, the candidacy of Petras Griškevičius gained the most support. This activist was the first choice of 12 persons, and was considered a potential candidate (among others) – by 29 persons. Antanas Barkauskas was the first choice of one of those interviewed and was considered a possible candidate by 11 persons; Rimgaudas Songaila was no one's first choice, but was seen as a possible candidate by 9 persons; Kazimieras Mackevičius, like Songaila, was not anyone's preferred candidate, but 6 representatives considered him a possible candidate.

Charazov's survey revealed how unpopular Maniušis, who was viewed as one of the favourites, was. No one considered him as a first choice and 17 people considered him a possible candidate.

Arguably, the main result of Charazov's survey was the genuine characterisation of the nominees. It was distinguished from other formal responses of the time by the open identification of negative character traits of the candidates and a rather accurate description of their personalities.